



سیزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

کتابخانه، گنجینه دانش مدرسه است

نرجس خسروجردی

عضو هیأت علمی دانشکده مهارت و کارآفرینی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران

h.khosrojerdy@yahoo.com

چکیده

در کشورهای پیشرفته امروزی، نقش کتابخانه و رابطه آن با آموزش و پرورش از لحاظ فناوری و جامعه‌شناسی مورد بررسی قرار گرفته است، سپس به تعریف معینی از این کلمه در میان اقشار جامعه پرداخته شده است. صاحب نظران تعلیم و تربیت معتقد هستند که در آموزش و پرورش نوین باید به «روش آموختن» بیشتر از «انتقال آموخته‌ها» تأکید شود؛ بنابراین لازم است که نگرش «دانش‌آموزمحور» و «خودخوانی» و فرهنگ تحقیق و مطالعه و خودآموزی در بین کودکان گسترش یابد. در کشورهای پیشرفته، یکی از تغییرات بزرگی که در مدارس صورت گرفت، تغییر در ماهیت کتابخانه‌ها بود. کتابخانه در محیط‌های آموزشی به عنوان قلب یادگیری مطرح گردید. در این فضا باید دانش‌آموزان به اندیشیدن، تفکرکردن، کنجکاوی، کاوش‌گری و ... تشویق شوند. در واقع این مرکز باید ترکیبی از منابع آموزشی و خدمات‌رسانی باشد. مدرسه به عنوان محیط یادگیری باید بتواند جهت ایجاد کنش در دانش‌آموزان نسبت به مفهوم پژوهش، محیطی فعال، پویا و به رشد رسیده تحت عنوان کتابخانه و مرکز منابع آموزشی، در مرکز فضاهای آموزشی خود ایجاد نماید.

کلمات کلیدی: مدرسه، کتابخانه، مطالعه، خودآموزی، کافی نت

۱- مقدمه

کتابخانه، قلب یادگیری مدرسه

کتابخانه در مدارس امروزی تنها محل نگهداری از کتاب‌ها و سالن مطالعه و استفاده از رسانه‌های سنتی همچون کتاب، مجله، روزنامه و ... نیست بلکه به طور گسترده‌ای شامل فضاها و امکانات لازم برای استفاده از کتاب‌ها و محتوای دیجیتال، دسترسی به اینترنت و سایر فعالیت‌هایی است که به دسترسی اطلاعات در فضای مجازی ارتباط دارد. گسترده دانش و منابع علمی امروزه در هیچ کتابخانه‌ای گنجانده نمی‌شود و هر کتابخانه بدون ارتباط و اتصال به اینترنت ناکارآمد خواهد بود. کتابخانه در دید دانش‌آموزان، محلی است که در آن می‌توانند مفاهیم و علوم که به آن‌ها تدریس می‌شوند را توسعه دهند و به مطالعه آزاد خارج از برنامه درسی و تحصیلی خود بپردازند. لذا این فضا در درجه اول باید این اشتیاق به دانستن بیشتر در دانش‌آموز را ارضا نماید. علاوه بر این پاسخگویی کتابخانه به نیازهای فردی و خارج از برنامه مورد توجه است، کتابخانه باید ظرفیت استفاده در برنامه‌های جمعی را نیز داشته باشد و بتواند در پیشبرد اهداف آموزشی مدرسه نیز نقشی ایفا نماید. وجود کتابخانه‌ای با منابع ارزشمند هرچند محدود و فضایی دعوت‌کننده هرچند کوچک، می‌تواند پیوندی میان برنامه محدود سیستم آموزشی و دنیای بی‌کران دانش برقرار کند.



سیزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

کتابخانه مدرسه علاوه بر دانش آموزان می تواند به معلمین نیز خدمات دهد. در نظر گرفتن امکانات کافی و ایجاد فضا و امکانات اختصاصی می تواند حضور معلمین و مربیان مدرسه در کتابخانه را به دنبال داشته باشد و این حضور به تشویق دانش آموزان برای استفاده از کتابخانه منجر خواهد شد.

کتابخانه مدرسه از آن دسته کاربری هایی است که می تواند در خارج از ساعات کار رسمی مدرسه نیز به ارائه خدمات چه به دانش آموزان و چه به افراد دیگر در مقیاس محله و یا محدوده بزرگ تر بپردازد. ممکن است بخش های کتابداری و سایر امکاناتی که حضور کارکنان را می طلبد در تمام طول روز ممکن نباشد اما فعال سازی فضای مطالعه کتابخانه در ساعات تعطیلی مدارس می تواند با حداقل هزینه، در استفاده بهینه از این فضا به نفع خدمات عمومی موثر باشد. این امکان برای دانش آموزان مدرسه که ممکن است از فضای مطالعه مطلوب شخصی بهره مند نباشد نیز کمک بزرگی خواهد بود.

۲- کتابخانه بی نور، شلوغ و بدون امکانات، کتابخانه بی مشتری

کتابخانه باید از نظر کیفیت محیطی، فضایی استاندارد باشد. نور ثابت و کافی، یکنواخت و بدون ایجاد سایه، دوری از سروصدا و صداهای مزاحم داخلی و خارجی مدرسه و همچنین ایجاد فضاهای کافی و روابط صحیح میان آن ها از الویت های اصلی طراحی یک کتابخانه کارآمد است. ابعاد هر یک از فضاهای کتابخانه مدرسه همچون مخزن نگهداری از کتاب ها (باز و بسته)، سالن مطالعه، بخش محتوای دیجیتال و سالن اینترنت، بخش بازی و سرگرمی، واحدهای قصه نویسی و کتابخوانی و فعالیت های گروهی مرتبط با کتاب و دیگر ریز فضاهایی که برای یک کتابخانه می توان در نظر گرفت همگی باید در تناسب با مدرسه برنامه ریزی و طراحی شود. ابعاد مبلمان و ارتفاع قفسه ها همچون دیگر فضاهای مدرسه باید متناسب با دانش آموزان باشد. موقعیت قرارگیری کتابخانه در مدرسه باید به گونه ای متوازن باشد و دسترسی از تمام بخش ها به آن وجود داشته باشد. ایجاد دسترسی مستقیم از بیرون به کتابخانه به همراه اتخاذ روش هایی برای نظارت بر ورود و خروج، برای استفاده در ساعات تعطیلی مدرسه ضروری است. ورود به کتابخانه و فضای مطالعه آن بایستی به تدریج و با سلسله مراتبی از فضاهای پرتردد و شلوغ تر تا فضاهای آرام تر باشد که آرامش داخلی را برهم نزند.

۳- به دانش آموزان در کتابخانه خدمات VIP بدهید

فارغ از استانداردهایی که برای فضای کتابخانه در نظر گرفت، نظر به اهمیت استفاده از کتابخانه توسط دانش آموزان، طراح باید حداکثر توان خود را در ایجاد فضایی جذاب و با عملکرد بالا به کار گیرد. هر ایده ای برای جذب مخاطب با در نظر داشتن اصول سازماندهی فضایی یک کتابخانه استاندارد، می تواند در جذب گروهی از دانش آموزان موثر واقع گردد. هرچه امکانات و تنوع فضایی کتابخانه بیشتر باشد، فضایی پویاتر در دل کتابخانه ایجاد می گردد و هرچه این پویایی بیشتر در معرض دید قرار گیرد، قدرت جذب این فضا بالاتر می رود. در ایجاد پویایی و نمایش آن باید این ملاحظه را داشت که نباید مقیاس یک کتابخانه مدرسه ای را از دست داد و یا از استاندارد های مربوط به این فضا به عنوان فضایی آرام و برای مطالعه، تمرکز و اندیشیدن خارج شد. استفاده از میز و صندلی های چوبی با چیدمان متداول، با چیدمان ردیفی و بدون تنوع در سالنی وسیع ممکن است خسته کننده باشد. استفاده از مبلمان راحت و دسته بندی فضاهای نشیمن و ایجاد تنوع در مبلمان فضای مطالعه با توجه به عادات متفاوت افراد در کتاب خواندن، می تواند با ایجاد راحتی بیشتر، ساعات حضور را طولانی تر کند. علاوه بر این تنوع و حوزه بندی در فضاهای نشستن، می تواند موجب شکل گیری یا جذب گروه های دوستی در کتابخانه شود. ایجاد دید و چشم اندازی از بالا به فضاهای مطالعه که تمرکز مطالعه کنندگان را برهم نمی زند و یا شفاف شدن فضایی پر جنب و جوش از کتابخانه که نیاز به آرامش درونی ندارد موجب جذب دانش آموزان می شود. ایجاد ارتباط بصری و چشم اندازی به بیرون و حیاطی آرام، برای فضای مطالعه، هم نور طبیعی را وارد می کند و هم فضای سبز آن خستگی چشم را برطرف می نماید و



سیزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

موجب طولانی تر شدن زمان استفاده از کتابخانه می شود اما باید در نظر داشت که آفتاب مستقیم در کتابخانه چندان مطلوب نیست. همچنین ایجاد چشم انداز نباید به فضای پر تردد یا پر سرو صدا باشد که مانع تمرکز گردد.

۴- کیفیت و کمیت کتابخانه در مدرسه

بهتر است بیشتر کتابها در قفسه‌های باز، سالن مطالعه و در دسترس مستقیم دانش‌آموزان قرار گیرد. در سالن مطالعه باید امکان مطالعه به صورت انفرادی و دسته جمعی هر دو با هم فراهم گردد علاوه بر میز و صندلی‌های معمولی، وجود مبل و صندلی راحتی که کودک بر روی آن بنشیند و کتاب مطالعه نماید بسیار مفید است.

در یک کتابخانه علاوه بر قفسه‌های باز، طراحی بخش قفسه بسته جهت نگهداری کتاب‌های مرجع و منابع نادر و کمیاب و ... نیز قابل توجه است. قفسه بسته نیازمند فضای مطالعه مستقل و محصور می‌باشد. قفسه بسته و بخش مطالعه وابسته به آن باید تحت کنترل و نظارت مستقیم سرپرست کتابخانه قرار گیرد. مجلات و نشریات، مواد کتابخانه‌ای چون میکروفیلم، اسلاید، فیلم، لوح فشرده و ... هر کدام باید در محلی جداگانه متمایز از یکدیگر نگهداری شود.

سیرکولاسیون حرکتی دانش‌آموزان، مدیریت و سرپرست کتابخانه و جانمایی عملکردی منابع آموزشی، عوامل تعیین‌کننده در طراحی فضای کتابخانه‌ای به شمار می‌آید. درکنار این عوامل تعیین‌کننده، طرح ایجاد ریزفضاهایی چون پیش‌ورودی، ورودی، رخت‌آویز و محل قرار دادن وسایل اضافی دانش‌آموزان، بخش جستجو توسط برگه‌دان و کامپیوتر در یک کتابخانه بسیار قابل توجه می‌باشد.

به طور کلی جهت اجرای عملکردهای گوناگون در یک کتابخانه می‌توان با استفاده از مبلمان، فضای کتابخانه را به بخش‌های کوچک تر تفکیک نمود. برای رسیدن به این منظور می‌توان با استفاده از قفسه‌های کتاب، فضاهایی دنج برای مطالعه ایجاد کرد. با طراحی واحدهای چند منظوره، می‌توان عرصه‌هایی را به لحاظ بصری و عملکردی از فضای کتابخانه جدا نمود و بدین ترتیب بخش‌هایی جهت جستجوی کتاب، رختکن، انتشارات، نمایش فیلم و سرگرمی، قفسه‌گویی، کافی‌نت و ... ایجاد کرد. مهم‌ترین موضوع در طراحی یک کتابخانه این است که بتوان آن را به صورت فضایی دنج و راحت، به کودکان ارائه داد. خلق فضایی برای استراحت دانش‌آموزان در این رده سنی با قراردادن چند مبل راحتی نرم و بزرگ، بسیار کارا است. کودکان می‌توانند بر روی این مبلمان نشسته و به راحتی لم دهند و مطالعه نمایند.

مفروش کردن کف کتابخانه با کفپوش‌های نرم، موکت و حتی فرش، در ایجاد فضایی گرم و صمیمانه بسیار مؤثر است. میزهای کتابخانه باید قابلیت ترکیب با هم را داشته باشد تا بتوان هم به تنهایی جهت مطالعه انفرادی و هم در هنگام مطالعه گروهی با ترکیب این میزها با هم از آن استفاده نمود.

رنگ‌آمیزی شاد و جذاب کتابخانه و تزیینات مناسب در آن زمینه‌ساز ایجاد محیطی بانشاط جهت کتابخوانی خواهد بود. استفاده از رنگ‌های گرم و روشن در دیوارها باعث ایجاد تحرک و پویایی محیط شده و کودک را به خود جذب می‌کند. استفاده از رنگ‌های گرم و تیره در بخش‌هایی از کف به خصوص در محل استراحت می‌تواند احساس امنیت و اطمینان را در کودک بوجود آورد و در ایجاد فضایی دنج و راحت بسیار مؤثر باشد. استفاده از رنگ‌های روشن در سقف و ترکیب این رنگ‌های روشن با رنگ‌های سرد و آرام، فضایی آرام‌بخش را تداعی می‌نماید، از طرفی استفاده از این رنگ‌ها گستردگی فضایی را القاء می‌کند. در پایان کتابخانه باید در مکانی آرام و دور از سروصدا جانمایی شود.

استفاده از فرم‌های متداوم و قوس‌دار که نرم به نظر می‌رسد، چون دایره و بیضی می‌تواند دانش‌آموزان را به خیال‌پردازی وادارد. به طور کلی استفاده از فرم‌های نرم و فرم‌های خاص در کتابخانه، مخاطبین را به هیجان آورده و جذب کتابخانه می‌نماید.



سیزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

سالن مطالعه در کتابخانه باید از نور طبیعی و مصنوعی مناسب و کافی برخوردار باشد. نور مناسب برای کتابخانه حداقل ۶۰۰ لوکس می‌باشد. علاوه بر روشنایی، سالن مطالعه باید دارای تهویه مطبوع باشد.

۵- نتیجه‌گیری

۵-۱- کتابخانه مدرسه ابتدایی را از دید کودکان ببینید

در فضای کتابخانه، علاوه بر ابعاد، اندازه و تناسب فضا که بایستی متناسب با استفاده کنندگان باشد، نوع مبلمان و تجهیزات موجود چگونگی چیدمان و آرایش فضایی، حال و هوای محیط و ریز فضاها نیز باید با توجه به نیازهای مخاطبین طراحی شود و توجه به سن مخاطبین و نیازهای آن‌ها در هنگام مطالعه کردن ضرورت دارد.

در مقاطع پایین‌تر فضای کتابخانه فضای آشنایی کودکان با کتاب و کتاب خوانی است. در این فضاها سعی می‌شود از طریق بازی به خصوص بازی‌های فکری و خلق فضاهایی راحت و شاد، کودکان را جذب کرده و به مطالعه کردن علاقمند ساخت. در اینجا مطالعه و تمرکز فکر همانند کتابخانه بزرگ سالان چندان مدنظر نیست. کودکان تمایل دارند در هنگام کتاب خواندن، در حالات متفاوت و بسیار راحت نشسته و یا لم دهند. برخی از کودکان برای مطالعه، به دنبال فضایی کوچک، دنج و یا گوشه‌های شخصی هستند. در این مقطع کودکان تمایل دارند علاوه بر مطالعه، کتاب برایشان خوانده شود؛ بنابراین ایجاد فضاهای قصه خوانی و نمایش خلاق در کنار سایر فضاها ضرورت دارد. سالن‌ها در کتابخانه مدارس ابتدایی می‌تواند در مواقعی که شرایط جوی برای حضور کودکان در فضای آزاد مناسب نیست، محل خوبی برای گذراندن اوقات فراغت دانش‌آموزان باشد. می‌توان امکانات بازی‌های فکری گروهی را برای این مواقع پیش‌بینی کرد. می‌توان در کتابخانه، فضاهای مختلف به همراه مبلمان‌های راحت و نرم و متنوع ایجاد کرد تا امکان نشستن، مطالعه کردن، گوش سپردن و بازی کردن و ... در حالات مختلف برای کودکان فراهم شود. از طرفی با توجه به اینکه تحرک برای کودکان لازمه فراگیری بهتر است فضاها یکدست تر و با قابلیت فعالیت و حرکت باشد و از کفپوش‌های نرم استفاده شود. رنگ از جمله عوامل فیزیکی بسیار موثر در کتابخانه‌های کودکان است. به عنوان مثال رنگ قفسه‌های کتاب می‌تواند در جهت تعریف و شناسایی بهتر، دسته‌بندی موضوعی کتاب‌ها و نیز مشخص شدن محدوده‌های مطالعه فردی و گروهی تاثیر گذارد.

۵-۲- کتابخانه مدرسه متوسطه را از دید نوجوانان ببینید

حرف اول در طراحی کتابخانه مدارس در مقطع دبیرستان و هنرستان، توجه به روحیات و تمایلات دانش‌آموزان و خلق فضاهایی صمیمی و دوستانه، آرام و راحت، متناسب با خواسته‌های نوجوانان می‌باشد. مدارس در این مقطع سنی از این طریق برای ترغیب بیشتر دانش‌آموزان به حضور و ماندن در فضاهای کتابخانه، مطالعه کردن و انجام فعالیت‌های فردی و گروهی مرتبط با سنین نوجوانی، تلاش می‌کنند. دانش‌آموزان در این سنین نیاز به مطالعه عمیق‌تر و به طبع آن فضای آرام‌تر نسبت به مقطع ابتدایی دارند. سالن مطالعه و به خصوص امکان استفاده در اوقات تعطیلی مدرسه از اهمیت زیادی برخوردار است. با توجه به اینکه کتابخانه دانش‌آموزان متوسطه استانداردهای نزدیک‌تری به کتابخانه بزرگ سالان دارد، می‌تواند در خدمت محله قرار گیرد و یا به افرادی غیر از دانش‌آموزان نیز خدمات ارائه کند. امکان استفاده از اینترنت، دستگاه‌های اسکن، کپی و دیگر امکانات تکمیلی در این مقطع نسبت به مقطع ابتدایی بیشتر مورد توجه است.



سیزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

مراجع

۱. مفیدی نژاد نغمه، خسروجردی نرجس، نکات طراحی مجتمع آموزشی (آنچه دانشجویان و طراحان باید بدانند)، انتشارات کتابکده کسری، ۱۳۹۷
۲. خسروجردی نرجس، مکرم حبیبه، تأملی بر الفبای طراحی در فضاهای آموزشی مقطع ابتدایی، انتشارات طحان، ۱۳۹۱
۳. طالبیان نیما، آتشی مهدی، نبی زاده سیما، مجتمع آموزشی، انتشارات کتابکده کسری، ۱۳۹۱
۴. مفیدی نژاد نغمه (مترجم)، مکان های مردمی، انتشارات کتابکده کسری، ۱۳۹۴
۵. کامل نیا حامد، دستور زبان طراحی محیط های یادگیری، انتشارات سبحان نور، ۱۳۸۶
۶. شاطریان رضا، طراحی و معماری فضاهای آموزشی، انتشارات سیمای دانش، ۱۳۸۷
۷. شفایی مینو، مدنی رامین، اصول طراحی فضاهای آموزشی کودکان بر اساس مدل خلاقیت، نشریه علمی پژوهشی فناوری آموزش، سال چهارم، جلد ۴، شماره ۳، بهار ۱۳۸۹
۸. لطف عطا، آیناز، تأثیر عوامل محیطی بر یادگیری و رفتار در محیط های آموزشی (ابتدایی) در شهر، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۲۱- پائیز ۱۳۸۷
۹. AOA ضوابط طراحی فضاهای آموزشی، مرکز تخصصی معماری ایران
۱۰. هرتزبرگر، ۲۰۰۳، مدارس از موضوع های مورد علاقه من هستند، فصلنامه معماری ایران (ما)، ۱۳۸۳، ش ۱۷
11. www.chlhistory.org
12. www.froebelweb.org
13. www.drvalipour.ir
14. www.dournals.ut.ac.ir
15. www.creativity.ir
16. www.pldplus.com
17. www.desighnshare.com/index.php/case-studies
18. www.Bluffton.edu/
19. www.Architecture.org/
20. www.desighnshare.com/Research/TannerES/DASE.htm
21. www.Archpedia.com/Architects.html
22. www.NCEF.org
23. www.educfacilities.org/pub.pdf
24. www.education.ie
25. www.schooldomein.nl
26. www.archrecord.construction.com
27. www.oecd.org/
28. www.markazsalamat.ir/acomp.php